

Petr Čornej

PIVOVAR „V PEKLE“ A DĚJINNÉ SOUVISLOSTI JEHO OSUDŮ

V popeleční středu 21. února 1420, krátce před úsvitem, ve chvíli, kdy končila nejbujnější noc roku a začínal čtyřicetidenní půst, přepadli husité Sezimovo Ústí a bez potíží obsadili město, jehož opilí a tancem zmožení obyvatelé vyspávali únavu. Praktické jednání (ovládnutí významné lokality bez rizika ztrát) se v počínání husitských radikálů snoubilo s morálním rozměrem. Ztrestali hříšníky a zhýralce, jimž prázdné marnění času a rozkoše těla byly bližší než myšlenka na spásu vlastní duše.¹ Připočteme-li k této události, která bezprostředně vedla k založení obce „věrných bratří a sester“ na Hradišti hory Tábor, výpady Petra Chelčického proti pití „hustého piva“, doprovázenému tak nízkými jevy, jakými jsou hra „v šachy, vrhcáby neb v karty“, zálibou v nepatřičných krmích (koření, huspeniny, rozkošné herynky), hovadským smilněním a dlouhým spánkem,² dojdeme k závěru, že to s pivní kulturou v husitských Čechách

¹ Z pramenů nejpodrobněji Vavřinec z Březové, Husitská kronika, in: *Fontes rerum Bohemicarum* (dále jen FRB) V, ed. Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 357. K ovládnutí Sezimova Ústí a založení Tábora naposledy František Šmahel a kol., *Dějiny Tábora I/1*, České Budějovice 1988, s. 253–258; týž. *Husitská revoluce III*, Historický ústav AV ČR, Praha 1993 (vyšlo 1994), s. 30–32.

² Zmínky Petra Chelčického o pivu jsou si nápadně podobné. Viz Petr Chelčický, *Postilla I*, ed. Emil Smetánka, Praha 1900, s. 26, 44, 244 a 385; *Postilla II*, ed. Emil Smetánka, Praha 1903, s. 149 a 417.

nevypadalo právě nejlépe. Vždyť i udatný hejtman Jan Žižka zařadil v slavném vojenském řádu „opilce“ spolu s „lháři, zloději, kostkáři, loupežníky, plunděři, lajci, smilníky, cizoložníky, smilnicemi a cizoložnicemi“ mezi „zjevné hříšníky“.³

Nezaměňujme však činy pramenící z vypjaté atmosféry eschatologického očekávání, výzev moralistů či slova normativních textů s historickou realitou. Pivo bylo od nepaměti českým národním nápojem (ostatně slovo pivo je, na rozdíl od substantiva víno, slovanského původu)⁴ a Češi slyni jako jeho vyznavači, ctitelé a znalci. Přitom pivo nepili jen pro pití samo. Už známý veršovaný disput Podkoní a žák, sepsaný na přelomu 14.–15. věku, nám osvětluje důležitou společenskou funkci krčmy, do níž sice přichází vstupují s výkřikem „Paní, nalí piva!“, ale zároveň s vědomím, že

„...ktož rád do krčmy chodí,
častokrát se jemu přihodí,
žeť zvie příhody někaké
a k tomu noviny také.“⁵

„Krčemné“ posezení u piva tak do značné míry suplovalo roli kateletny, neexistujících masmédií a – snad se vážení učenci neurazí – i vědeckých symposií, neboť výměna názorů se u korbele oroseného

³ Viz Staročeské vojenské řády, ed. František Svejkský, Orbis, Praha 1952, s. 26. Ještě dlouho po Lipanech vytýkal anonymní katolický básník Janu Rokycanovi, hlavě husitské církve, že kališníci kněží „pití nedadie toho / v svátky, také v neděli“, a proto Pražané, „nevařte piva mnoho...“ Viz Píseň o Rokycanovi a jeho sektářích, in: Výbor z české literatury husitské doby II., Praha 1964, s. 90.

⁴ Igor Němec a kol., Slova a dějiny, Praha 1980, s. 106. Zde i názor, že substantivum pivo je zřejmě praslovanského původu.

⁵ Podkoní a žák, in: Staročeské satiry Hradeckého rukopisu a Smilovy školy, ed. Josef Hrabák, Praha 1962, s. 115 a 128. S výkřikem Paní, nalí piva! se pozoruhodně shoduje incipit popěvku Paní Duro, nalí piva starého, obsaženého v rukopise CO. 362 kapitulní knihovny v Olomouci. Viz o něm Ivan Hlobil – Eduard Petřů, Humanismus a raná renesance na Moravě, Academia, Praha 1992, s. 25.

moku odehrávala upřímně, bez salonních ohledů a kuloárových pomluv. Pravda, vzrušené diskuse leckdy přerostly ve fyzické potyčky, zato dělicí čára mezi vítězi a poraženými bývala většinou zřetelná. Rovněž za slovy neznámého vaganta, tvrdícího, že Čechové „jsou zloději, ochlastové, žrouti“,⁶ tušíme slušnou konzumaci piva i k němu náležejících pokrmů.

Zakořeněné zvyky českého lidu nemohli změnit ani rigidní husitští kněží, ani sám Žižka. Nepřemožitelný rek navíc geniálně pochopil, že energii načerpanou z piva lze napřít správným směrem. Stačí tu odkázat na pasáž z jeho známého listu Domažlickým: „A myř k vám bůhdá brzy přijedeme. Jedno mějte chléb, pivo, obrok koňům připravený a všickni braň vojenskou, neb již jest čas netoliko proti domácím, ale proti cizozemcům.“⁷ Zřejmě i válečnickova prostá slova přispěla k tomu, že v našem historickém povědomí zakotvil trocnovský zeman jako uvážlivý státník, jako vojevůdce mající k svým bojovníkům vskutku otcovský vztah i jako opravdový Čech, tedy v podobě fixované V. V. Tomkem, Aloisem Jiráskem, Otakarem Vávrou a nezapomenutelným Zdeňkem Štěpánkem, jinak předním štamgastem druhdy proslavené pivnice U tří pštrosů.

Ačkoli Žižka věděl, kudy vede hranice mezi pitím piva pro nutnou obnovu tělesných sil (resp. pro povzbuzení bojechtivosti) a samoúčelným vojenským ožíráním, ne všichni jeho podřízení znali svou míru. Chtě nechtě si musíme přiznat trpkou pravdu, že i „boží bojovníci“ bývali opilí. Stalo se tak kupříkladu v srpnu 1419, kdy smrt krále Václava IV. vyhlížela jako předzvěst rychlého skonání pozemského světa,⁸ v májové Praze roku 1420,⁹ v srpnu téhož roku na Zbraslavi,¹⁰ při výpravě táborů a Mikuláše Sokola z Lamberka do Ra-

⁶ Viz latinskou báseň přeloženou a uveřejněnou pod názvem Toulavý student (latinský název udáván obvykle Quo miser exul nebo Satira comica) ve výboru Sestra múza. Světská poezie latinského středověku, Odeon, Praha 1990, s. 508.

⁷ Žižkův list Domažlickým, in: Staročeské vojenské řády, s. 17

⁸ FRB V, s. 347. K události podrobně Petr Čornej, Slavnostní chvíle husitské revoluce, Dějiny a současnost 12, 1990, 2, s. 16.

⁹ FRB V, s. 379.

¹⁰ Tamtéž, s. 399.

kous¹¹ či během sirotčího tažení do Uher v roce 1431.¹² Při detailnějším pohledu ovšem zjistíme, že v pozadí všech příběhů lze nalézt společného jmenovatele, totiž nemírné požívání alkoholických nápojů, na které průměrný český člověk nebyl zrovna zvyklý. Při ničění kartouzského kláštera před Újezdskou branou, při očekávaném příchodu křižáckých vojsk ku Praze i při plundrování kláštera na Zbraslavi okusili prostí husité vzácná klášterní vína, importovaná z rakouských, uherských a středomořských oblastí. Mnohým bratřím se ve stavu slastného vytržení jistě zdálo, že se už octli ve vytouženém nebeském království, o jehož příchodu blouznili táborští kazatelé.¹³ Nic nepomáhala usnesení zakazující nadměrné pití. Následky pak bývaly kruté. Pars pro toto: Okamžitě po návratu ze Zbraslavi zaútočili táboři nepředloženě na Vyšehrad, jehož dobytí vypadalo v opilecké euforii více než snadné. Na zneškodnění jejich výpadu však početné královské posádce stačilo několik přesných tref kameny.¹⁴

Tyto smutné zkušenosti jako by dávaly za pravdu předrevoluční básni, v níž anonymní autor, náležející asi do okruhu pražských univerzitanů, varoval Čechy před rostoucí oblibou vín, zvláště cizích, jejichž konzumaci řadil k přesvědčivým důkazům pravdivosti známé středověké teze o všestranné zkaženosti stárnoucího světa:

„Zrůdných choutek neznalí,
sil jste byli plní,
teď jste jejich vasaly,

¹¹ Viz Staré letopisy české z vratslavského rukopisu, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 58. Z literatury podrobně Silvia Petrin, *Der österreichische Hussitenkrieg 1420–1434*, Wien 1982, s. 15–16.

¹² Viz *Chronicon Trebonense*, in: *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung I*, ed. Konstantin Höfler, Wien 1856, s. 61–62. K výpravě podrobně Branislav Varsik, *Husitské revoluční hnutie a Slovensko*, Bratislava 1965, s. 79; Petr Čornej, *Lipanská křižovatka*, Panorama, Praha 1992, s. 27–30; František Šmahel, *Husitská revoluce III, c. d.*, s. 245–246.

¹³ „...propter quod fratres aliqui et sorores sepius inebriati inebriabantur ob inconsueta ipsis potagia, quibus inmoderate utebantur.“ FRB V, s. 379.

¹⁴ Tamtéž, s. 399.

jste, ach, porobení.
 Šumí v číši perlivá
 vína z galské révy,
 bez nichž pojíst pečiva
 již se hloupě jeví.
 Zřizujete vinice,
 vzoru Franků dbáte,
 milujete děvčice
 pivo vyléváte.“¹⁵

Klášterní sklepení však vydala svá tajemství poměrně brzy, a tak se většina husitů musela vrátit k pivu, které bylo již v předrevolučním období sedmkrát až desetkrát levnější než víno. Cenu dovážených vín pak od roku 1420 zvyšovala blokáda, uvržená na obchod s „kacířskými“ Čechy. Katolické České Budějovice, monopolně ovládající obchodování s rakouským a znojenským vínem, sudy s lahodným nápojem do husitských oblastí nedodávaly¹⁶ a produkty domácích vinic a sklepů nepatřily zrovna k nejchutnějším.¹⁷ Přesto touha po kvalitních, byť cizáckých vínech husitské válečnický, snažící se napodobovat snobské zvyky aristokracie, neopouštěla. Cílem jejich vojenských tažení podnikaných od podzimu 1425 do Podolí a Malých i Bílých Karpat, byla především snaha získat zásoby dobrého vína.

¹⁵ Viz báseň Nářek Prahy (v latinském originále Praga civitas apostrophabat in Theutonicos), přeloženou a publikovanou ve výboru Sestra Múza, c. d., s. 475–480 (citované verše na s. 477).

¹⁶ K tomu Zdeněk Šimeček, České Budějovice v období husitském, in: Jihočeský sborník historický 34, 1965, zvláště s. 22–24; též, Monopolní obchod s vínem v Českých Budějovicích 1424–1434, in: Sborník historický 11, 1963, s. 7–65.

¹⁷ Známé nařízení Karla IV. z 16. 2. 1358 o vysazování vinic v okolí Prahy až do vzdálenosti tří mil od hradeb, mohlo ovlivnit kvantitu, nikoli však kvalitu české vinné produkce. Její rozmach spadá až do přelomu 15.–16. století. K tomu Josef Macek, Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526) – 1. Hospodářská základna a královská moc, Academia, Praha 1992, s. 71. Tamtéž na s. 148 o nízké kvalitě a nedostatečném množství domácích vín i v tomto dějinném úseku.

V okolí Bratislavy i v Dolních Rakousích se těmto pravidelným vpádům (konaly se obvykle v září až listopadu) říkalo „české vinobraní“.¹⁸ Jakkoli zní uvedené označení žertovně, pěstitelům vinné révy a místním konzumentům lahodného nápoje při nich do smíchu nebylo. Cenné svědectví o řádění táborských vojáků v klášteře Altenburgu roku 1427 podrobně líčí konkrétní obrazoborecké skutky (svržení varhan z empory na kamennou podlahu chrámové lodi, zničení kostelních zvonů i hodin, rozbíjení soch a obrazů svatých meči a kopími atd.), k nimž husité čerpali sílu ze šesti sudů nejlepšího vína, jímž si ve dne v noci „prolévali chřtány“. V roce 1431 se dokonce rakouští šlechtici spojili se svými poddanými a nedaleko Waidhofen ušetřili vojsku husitského předáka Mikuláše Sokola z Lamberka drtivou porážku.¹⁹ Češi se zkrátka měli držet své tradice. Buďme však právi historické skutečnosti a smiřme se s drsnou pravdou: některé husity zmohlo i pivo. Kněz Antoch si dokonce písemně stěžoval sirotčímu hejtmanovi Jírovi (zřejmě z Řečice) na jakéhosi Kříže, prostého vojáka, který v Jablonném spolu s několika svými druhy našel v hnoji (!) uschovanou bečku piva a vydatně si přihnul. Potom poničil obrazy v kostele, a kdyby nevylezl na věž, přišel by o život. Byli to také sirotci, kteří po obsazení hradu Lichtenburka (Lichnice) používali nalezených listin místo sena, jež tehdejšími lidem nahrazovalo náš toaletní papír.²⁰ S jistou nadsázkou lze snad říci, že tyto a podobné činy předznamenaly konec slávy revolučního husitství, jež nezadržitelně špelo k Lipanům.

Dosti již bylo dějinněfilozofických oklik, a proto se zeptejme přímo: Jaké bylo v husitských Čechách pivo? Na jednoduchou otázku nemohu dát vyčerpávající odpověď. Předně nejsem chemikem, ani

¹⁸ Středověké listy ze Slovenska ed. Václav Chaloupecký, Bratislava–Praha 1937, s. 97; Silvie Petrin, c. d., s. 7–17.

¹⁹ Altenburské svědectví u Silvie Petrin, c. d., s. 10–11. K bitvě u Waidhofen z českých historiků nejpodrobněji Josef Dobiáš, Dějiny královského města Pelhřimova II, Praha 1936, s. 59–64. Z rakouské strany nově Silvie Petrin, c. d., s. 15–16.

²⁰ Koncept Antochovy stížnosti otiskl F. M. Bartoš, Zápisky v breviáři kněze Antocha z Přelouče z let 1422–1432, in: Časopis archivní školy 12, 1934, s. 103. Za údaj o Lichtenburku děkuji kolegovi Jaroslavu Teplému.

znalcem výrobních postupů, takže se musím odvolat na mínění zemřelých i žijících vědeckých celebrit. Zikmund Winter rozlišoval tři základní druhy piva: bílé, vařené z pšenice, staré, dělané z ječmene, a odvary, pořizované po várce starého resp. bílého piva. Těmto odvarům se říkalo mladé pivo nebo výstižněji patoky.²¹ Ovesné pivo stejně jako pivo z míchaných sladů české prameny prakticky nezmiňují. Naproti tomu Josef Janáček ve své stěžejní práci o pivovarnictví v českých královských městech (na základě údajů chovaných v lounském archivu) soudí, že mladá piva nebyla vařena pouze jako patoky, nýbrž pivovary je vyráběly i jako samostatný druh piva. Pojmenování stará piva (tj. pšeničné hořké a ječné hořké černé) by tak označovala ležáky, zatímco mladá piva, zhruba o 50% levnější, nápoje méně náročné na techniku výroby.²² V Janáčkův prospěch hovoří i starší názor V. V. Tomka, který míní, že starým pivem nazývali naši předci ležák, tedy déle zrající pivo, které v případě dobrého uskladnění (rozumí se v chladných prostorech) vydrželo přes léto. Tomuto postřehu přitakávají nejen nynější sládci, jimž vděčím za sdělení, že ledovaný ležák vydrží po tři měsíce, nýbrž také Michael Jackson na stránkách proslulé Encyklopedie piva. Ten mimo jiné uvádí, že metoda výroby ležáku, založeného na spodním kvašení (podstatu tohoto procesu pozdě středověcí sládci, postupující pouze na základě zkušenosti, neznali), je poprvé zaznamenána v mnichovských pramenech roku 1420. Zatímco v Bavorsku měli sládci k dispozici přirozené místo pro uskladnění, totiž jeskyně a převisy v alpském předhůří, museli se jejich čeští partneři spokojit se sklepy, které se v případě potřeby daly hloubit do skal. Aby vše nebylo tak jednoduché, nutno dodat,

²¹ Zikmund Winter, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách*, ČAVU, Praha 1906, s. 251, 885–886.

²² Josef Janáček, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, *Rozpravy Československé akademie věd* 69, 1959, č. 1, s. 18–20. Viz i V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy II*, s. 528. Na této i dalších dvou stránkách kulturně historické zajímavosti o pražských předhusitských hospodách a krčmách. Tento výklad potvrzuje i *Staročeský slovník* 16, Praha 1987, s. 201. Tam proti sobě postaveno pivo staré a mladé, silné a řídké.

že v německých oblastech (zvláště během léta oblíbená) pšeničná piva se dodnes vyrábějí svrchním kvašením a podle středověké terminologie tedy patří k mladým pivům.²³

V husitských časech patřila produkce piva stále ještě k nejpřednějším výsadám královských měst, ačkoli též vrchnosti poddanských měst (stačí uvést třeboňský pivovar, doložený již v roce 1379) a kláštery pokládaly vaření piva za své *ius domini*, tedy soukromoprávní záležitost. Pivo se ve 13. a počátkem 14. století mohlo vařit ve všech domech, jejichž majitelé měli mešťanské právo. Brzy však došlo ke specializaci, která se projevila oddělením činnosti sladovníků a vlastních pivovarníků, zabývajících se přímo výrobou piva.²⁴ Pokusům sladovníků získat monopol na vaření piva učinili na sklonku 14. století přítrž český král Václav IV. a na Moravě markrabí Jošt Lucemburský. Ti rozhodli, že pivovarnictví je obchod, nikoli řemeslo. V praxi to znamenalo, že pivo mohli nadále distribuovat pouze právovareční mešťané, kteří ovšem zadávali výrobní úkony specializovaným řemeslníkům a sami si ponechávali jen šenkování, pokud i tuto činnost nepronajímali.²⁵ Tento stav vydržel v českých zemích až do druhé poloviny 15. věku.

Kvalita jednotlivých piv vykazovala ovšem značné rozdíly. Na Moravě se těšilo oblibě pivo jihlavské, v Českém království potom kadaňské, rakovnické a pražské.²⁶ Pozoruhodné je, že si Hilarius Litoměřický, duchovní vůdce českých katolíků a nesmiřitelný odpůrce husitství, ve své chvále města Plzně stěžoval na zdejší pivo. Věděl, o čem mluví, neboť v nedobytné baště katolicismu našel na několik let útočiště: „Jediné bych si přál,“ vyzývá Plzeň, „aby ses rozhodla přeměnit tvoje pivo, které ti Bakchus – snad ještě v rauši – vaří trp-

²³ Michal Jackson, *Encyklopedie piva*, Volvox Globator, Praha 1994, s. 22, 37, 38 a 44. Za upozornění na pěknou Jacksonovu publikaci, již darovali katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty UK v Praze, děkuji našim studentům.

²⁴ Z. Winter, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 322.

²⁵ Tamtéž, s. 323.

²⁶ Čeněk Zíbrt, *Z dějin piva a pivovarnictví v českých zemích*, Praha 1894, s. 25–26; František Hoffmann, *České město ve středověku. Život a dědictví*, Panorama, Praha 1992, s. 182.

ké jakoby z divokého chmele, v lahodnost a vydatnost pšenice Cereřiny, abychom je mohli s rozkoší popíjet, jako si pochutnáváme na tvých koláčích.”²⁷ Vzápětí pak připomněl osud kanovníka Jana Zula, jenž „pro špatnou jakost nedokvašené chmeloviny“ onemocněl ve svém plzeňském azylu „těžkou žlučnickovou kolikou“, která ho dokonce inspirovala k sepsání básně.²⁸ Ale ani husitská Praha, byť se její piva dala pít, nevycházela v porovnání s konkurencí nejlépe. Už v roce 1390 musel Václav IV. povolit do hlavního města import piv odjinud (žitavského, svídnického a částečně též turnovského), piv, která byla chutnější než pražská a navíc se prodávala zhruba ve stejné cenové relaci.²⁹ Dovoz žitavského a svídnického piva neustal ani za revoluce, ač se naň vztahovala blokáda.³⁰ Husitům nepřátelská města, ležící na hornolužickém a slezském teritoriu Koruny české, zkrátka nehodlala přijít o významný zdroj příjmů. Zdá se však, že od roku 1425, asi v souvislosti s ovládnutím silnice mezi Českou Lípou a lužickým pomezím sirotky, dovoz žitavského moku slábl.³¹ Obě uvedená piva jezdili do Prahy nakupovat i členové Zikmundovy karlštejnské posádky, která získávala sůl mimo jiné prostřednictvím obchodu s českými katolickými městy.³² Marná byla snaha pražských právovárečnicků soustředit prodej svídnického piva do jediného šenku a v ostatních čepovat výhradně pražské produkty. Hlas lidu požadoval kvalitu.

Problém sui generis představuje cena pivního moku. Údaje se zachovaly náhodně a torzovitě, vše navíc komplikuje rozdílná kvalita piv vyráběných v jednotlivých pivovarech, stejně jako kolísavá cena

²⁷ Oslavné pojednání *Hystoria civitatis Plznensis* z pera Hilaria Litoměřického vydal Josef Hejnic in: Josef Hejnic-Miloslav Polívka, *Plzeň v husitské revoluci, Ústav čs. a světových dějin*, Praha 1987. Latinské znění originálního citátu na s. 120, český překlad na s. 160.

²⁸ Tamtéž, s. 121, resp. s. 161.

²⁹ Z. Winter, tamtéž, s. 327

³⁰ Účty hradu Karlštejna z let 1423–1434, ed. Josef Pelikán, *Státní historický ústav*, Praha 1948, s. 56, 64 a 163.

³¹ Po roce 1424 už karlštejnské účty dovoz a nákup žitavského moku nezmiňují.

³² Účty hradu Karlštejna z let 1423–1434, c. d., s. 78.

obilí, přímo reagující na úrodné a neúrodné roky. Proto berme následující čísla pouze orientačně. V roce 1390 se 1 pinta, tj. cca 2 litry, starého pražského piva, prodávala za 6 haléřů.³³ V převodu to znamená, že jeden půllitr (z tak malých nádob se ovšem nepilo) stál 1,5 haléře. Zhruba stejná byla cena žitavského piva, zatímco půllitr svídnického se vyšplhal na 2 haléře.³⁴ Na prahu husitské revoluce dosáhla cena starého pšeničného piva 35 haléřů za půllitr.³⁵ Rekvizice zásob v klášterních sklepích pak cenu piva v husitské Praze prudce srazily dolů, na jaře 1420 se půllitr opět prodával za 1,5 haléře.³⁶ Neúrody v druhé polovině třicátých a počátkem čtyřicátých let vyhnaly cenu až na 4,0–4,5 haléře,³⁷ ale již za krále Holce, tj. Ladislava Pohrobka, byla za groš nejen ovce, nýbrž zlevnilo též pivo.³⁸ Po roce 1460 se pak cena piva ustálila v Praze na 4–5 haléřích za půllitr, zatímco na venkově se pohybovala kolem 3,5 haléřů.³⁹ Časté hádky o kvalitu pivního moku vyřešily pražské městské rady šalamounským usnesením. Při obchodování měšťan „své pivo chváliti může, jak nejlépe umí“, ale „pivo spolubratrovo nesmí haněti.“⁴⁰

Všechny zde uvedené cifry ovšem velmi málo vypovídají o tehdejší životní úrovni. Ani v tomto případě nemohou být naše soudy vzhledem k neúplnosti podkladů kategorické. Zajímá-li nás, kolik půllitrů piva si za měsíční mzdu mohl zakoupit obyvatel Prahy v první půlce 15. století, potom je třeba říci, že plat byl tehdy (nešlo-li

³³ Z. Winter, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 327

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž, s. 888.

³⁶ FRB V, s. 377.

³⁷ Z. Winter, tamtéž, s. 888.

³⁸ K roku 1453 uvádí kronikář: „Tehdá země u u velikém upokojení bieše... piva starého puol pinty za 1 p(eniez).“ In: Staří letopisové čeští, ed. František Palacký, 2. vyd., Praha 1941, s. 148. Půl pinty je asi 1 litr, což značí za půl litru 3,5 haléře. Láce českého piva exportovaného do Rakous hrozila roku 1454 snížit tamní spotřebu vína a způsobit tak pěstitelům vinné révy nedozrinné škody. Proto Ladislav Pohrobek z titulu rakouského vévody dovoz českého piva do rakouských zemí zakázal. Blíže Z. Winter, c. d., s. 941.

³⁹ Tamtéž, s. 888.

⁴⁰ Tamtéž, s. 913.

o úkolovou práci) stanoven na týden, a tudíž jsem musel výši měsíční mzdy propočítávat. Zde jsou výsledky: V letech 1410–1430 (inflace, byť ji křesťanský středověk nepřipouštěl, činila v tomto období cca 12–15%) si za měsíční plat mohl nádeník najatý na sezónní zemědělské práce zakoupit asi 100 piv, posel a tesařský mistr 192 piv, mistři lukrativnějších řemesel téměř 400 a jízdní žoldněř 390–480 kvalitních piv.⁴¹ Životní minimum činilo tehdy přibližně 28 grošů měsíčně, což (v přepočtu 1 groš = 14 haléřů) obnáší 112 piv. K průměrnému životu v Praze stačila pak dvojnásobná částka, tj. cca 1 kopa grošů měsíčně. Komparace s dnešní situací je obtížná, poněvadž jiné podstatně silnější bylo středověké pivo a zásadně se lišil i tzv. cenový spotřební koš (v porovnání s nynější situací byly levné zemědělské a drahé řemeslnické produkty, vysoké byly i nájmy).⁴²

Z předchozího výkladu plyne, že pivo a pivovary zaujímaly v každodennosti husitských Čech významné postavení. Bylo by proto s podivem, kdyby neovlivnily tehdejší politiku a veřejný život. Ilustrativní příklad poskytují propojené osudy staroměstských domů, stojících na levé straně Týnské uličky, procházíme-li ji z Dlouhé třídy směrem k bočnímu, tj. severnímu, nádhernou gotickou plastikou zdobenému portálu chrámu Panny Marie před Týnem. Zde, přímo na rohu Dlouhé třídy a Týnské uličky, nacházíme dům čp. 612, vedle něho dům čp. 611, zvaný podle domovního znamení U tří per, a hned vedle rozsáhlou novogotickou stavbu (čp. 628), zbudovanou roku 1894 na místě starého středověkého objektu, zvaného později U černého jelena (roku 1610 se tu narodil malíř Karel Škréta). Bezprostředně za rohem, tam, kde se Týnská ulička lomí od chrámu k Malé Štupartské, sousedí s čp. 628 dům čp. 627. Od 15. století

⁴¹ Mzdy některých řemeslníků uvedeny tamtéž, s. 737–744, nověji František Graus, *Chudina městská v době předhusitské*, Melantrich, Praha 1949, s. 74. Další údaje srov. Účty hradu Karlštejna, c. d. K výši platů žoldněřů srov. Petr Čornej, *Tajemství českých kronik*, Vyšehrad, Praha 1987, s. 130–131.

⁴² Vycházím ze stejných podkladů jako v předchozí poznámce. Tomu odpovídala zhruba i konzumace piva v 16. století. V Kaňsku u Kutné Hory činil denní průměr něco přes 1 litr levného piva na 1 osobu. Viz Miloš Dvořák, *Odbytové problémy městské ekonomiky v 16. století: Český Brod a kutnohorská hornická oblast*, *Hospodářské dějiny* 4, 1979, s. 215.

všechny čtyři domy změnilы svou podobu, ale jejich starý původ dokládají zachované románské sklepy.⁴³

Na počátku 15. století náležel dům čp. 612, zvaný U stříbrné hvězdy, Janu Ortlovi, objekt čp. 628 Mikuláši Nindertheimerovi, stejně jako dům čp. 611.⁴⁴ V něm se tehdy nacházela sladovna, pivovar i šenk. Příznačné bylo pojmenování tohoto pijáckého ráje – říkalo se mu V pekle či Peklo (latinsky Ad infernum resp Infernus). Je to týž pivovar a táž hospoda, ze které přinášejí Čechovu Matěji Broučkovi vynikající nápoj. Důležitost tohoto poznatku stoupne v okamžiku, když zjistíme, že na Starém Městě pražském máme k roku 1410 doloženo 36 sladovníků, ale překvapivě jen 2 pivovarníky, tedy lidi, pro něž vaření a prodej piva bylo profesí na plný úvazek.⁴⁵ Dům čp. 627 držel Prokop Lang, zvaný též Langnikl, a po něm jeho potomci.⁴⁶

⁴³ Základní údaje k dějinám těchto domů až do roku 1436 snesl Václav Vladivoj Tomek, *Základy starého místopisu pražského. I. Staré Město pražské*, Praha 1866, s. 150-153. Viz i týž, *Dějepis města Prahy II*, Praha 1871, s. 141; VIII, 1891 s. 75, 134-135. Ze stejných pramenů vycházel Bedřich Mendl, *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, in: *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy V*, 1932, zvláště s. 285-287. Na Tomkovi je závislý František Ruth, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, Praha, b. d., s. 1063-1064. K domu čp. 611 též Lydia Petráňová, *Domovní znamení staré Prahy*, Panorama, Praha 1988, s. 149.

⁴⁴ V. V. Tomek, *Základy I*, s. 150 a 153.

⁴⁵ Z textu plyne že je bezpodmínečně nutné rozlišovat živnosti braseator (tj. sladovník) od braxator (tj. pivovarník), resp. pincerna (tj. šenkýř) a tabernator (tj. krčmář). Údaje o počtu sladovníků a pivovarníků na Starém Městě pražském k roku 1410 uvádí Jaroslav Mezník, *Pražská řemesla počátkem 15. století*, in: *Pražský sborník historický 7*, 1972, s. 30. Tamtéž údaj o 10 pivovarnících a 36 sladovnících na Novém Městě pražském. I když vezmeme v potaz postupnou koncentraci výroby piva a přednostní umístění některých živností (jež průvodními pachy, hluky a nečistotami zatěžovaly převážně obchodní ráz i výstavnost Starého města) na Novém Městě pražském, přece jen se zdá počet pivovarníků k roku 1410 malý. Jen od polovice 14. století do roku 1419 je totiž na Starém i Novém Městě dohromady doloženo 86 sladoven a 55 pivovarů. Viz V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy II*, s. 528.

⁴⁶ V. V. Tomek, *Základy I*, s. 150; týž, *Dějepis města Prahy II*, s. 150.

Předrevoluční události a revoluční vichr dokonale proměnily vlastnické vztahy. Objekt čp. 612 (U stříbrné hvězdy) získal od dědiců popraveného měšťana Johánka Ortlova Pešík z Kunvaldu, který jej držel spolu se svým bratrem Jankem. Oba patřili k předním osobnostem husitské Prahy a ještě za revoluce zasedli mezi staroměstskými konšeli.⁴⁷ Dům čp. 628, zkonfiskovaný uprchlým německým měšťanům, koupila i s Peklem od staroměstské obce vdova Dorota Podjistebská, jež už roku 1432 (či krátce před ním) prodala oba domy Benešovi Charamsovi z Hostivic.⁴⁸ To vše bylo bez problémů.

Zlom nastal, když se na toto exponované místo, v blízkosti Velkého rynku a v sousedství hlavního kališnického chrámu, zakoupil Jan Velvar. Tento muž se na dějinné scéně objevil jako „deus ex machina“ právě v roce 1428, kdy mu staroměstská obec prodala dům čp. 627.⁴⁹ Od té chvíle se datuje strmý Velvarův vzestup, podmíněný i jeho přátelskými vztahy k Janu Rokycanovi, na jehož faru a do jeho chrámu to měl ambiciózní měšťan doslova „přes ulici“. Jan Velvar takřka přes noc vyrostl v nejpřednějšího politika Starého Města pražského⁵⁰ a v jednu z nejvýznamnějších osobností husitských Čech vůbec. Nacházíme jej ve funkci staroměstského konšela i mezi obecními staršími, mezi členy husitské delegace jednající roku 1432 o tzv. Soudci chebském, v poselstvu k basilejskému koncilu i při všech klíčových rokováních o kompaktáta i o podmínkách přijetí Zikmunda Lucemburského na český trůn. Vždy ruku v ruce s Rokycanou, vždy odhodlaně hájícího zájmy husitského Starého Města a vždy nekompromisně naladěného vůči případným restauračním (zde rozuměj ve významu politickém) krokům. V průběhu roku 1432 koupil vlivný Velvar i objekt Peklo, bezprostředně přiléhající k domu U stříbr-

⁴⁷ Jan z Kunvaldu byl staroměstským konšelem v letech 1423, 1426–1427, 1429–1430, 1432–1433, 1434 a 1436, jeho bratr Pešík pak v letech 1431, 1436–1437, 1437–1440 a 1440–1448 (tehdy nepřetržitě zastával funkci purkmistra).

⁴⁸ V. V. Tomek, *Základy I*, s. 150.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Velvar byl do příjezdu krále Zikmunda staroměstským konšelem třikrát, a to v letech 1428–1429, 1430–1431, 1435–1436.

né hvězdy bratří z Kunvaldu.⁵¹ Pro dějiny Starého Města, Prahy i celého husitství to byl klíčový moment. Velvar totiž v Praze neměl větší protivníky než Pešíka a Jana od Stříbrné hvězdy. Zatímco se Velvar snažil i po Lipanech legalizovat výsledky revoluce v co nejširším měřítku, bratři z Kunvaldu se naopak vydali cestou umírněných kališníků, navázavších spolupráci s katolickou šlechtou.⁵² Jakou roli v tomto nepřátelství sehrál pivovar, není snadné říci. Velvar jako Rokycanův stoupenec byl povinen, alespoň na veřejnosti, podporovat antipijácká opatření duchovního vůdce staroměstských husitů.⁵³ Výstav a fungování pivovaru v první polovině třicátých let totiž neznáme. Jisté je pouze, že byl v provozu a musel vzhledem k svému umístění výrazně ovlivňovat produkci a konzumaci piva v staroměstském prostředí a tím pádem i přinášet slušné peníze. Nezapomeňme na těsné sousedství Ungeltu, kde sice za revoluce poklesl kupecký ruch, ale přesto pořád zůstal významným bodem Starého Města.

Přijetí Zikmunda Lucemburského českým králem a panovníkův příjezd do Prahy v srpnu 1436 znamenaly Velvarův politický pád. Král jmenoval do nové staroměstské rady Pešíka a jeho bratra Jana učinil dokonce podkomořím.⁵⁴ Velvara programově opominul. Za blíže nevysvětlených okolností odprodal Velvar Pešíkovi Peklo⁵⁵ a s hořkostí sledoval měnící se politické klima. Rokycana před Zikmundovým hněvem raději uprchl z Prahy, ale Velvara před nemilostí nezachránila ani císařova smrt. Poněvadž stanul v opozici vůči novému králi Albrechtovi Habsburskému, byl spolu se svými přívrženci 21. ledna 1438 zajat a uvězněn na Karlštejně. Ani po propuštění roku 1440 se na Staré Město, kde Pešík z Kunvaldu obsadil na devět let

⁵¹ „Johannes Welwar emit cum braseatorio et braxatorio...“ Viz V. V. Tomek, *Základy I*, s. 153.

⁵² Detailně o tom Rudolf Urbánek, *Věk poděbradský*, České dějiny III/1, Praha 1915 (podle rejstříku).

⁵³ Za všechny tu uvádím známé usnesení pražské obce o jednotném termínu všech pražských posvícení, určeném na neděli nejbližší po sv. Václavu (tj. 28. 9.). Viz *Archiv český I*, ed. František Palacký, Praha 1840, s. 220.

⁵⁴ Viz V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy IX*, Praha 1893, s. 258 a 265.

⁵⁵ V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy VIII*, s. 134.

purkmistrovský úřad, vrátit nemohl. Bývalý soused nelenil a proti-právně dal Velvarovi zabrat veškerý pražský majetek, který důsledný husita získal z nejrůznějších odkazů.⁵⁶ Všeho do času. Obsazení Prahy Jiřím z Poděbrad v září 1448 donutilo Pešíka k útěku a Velvar, jenž brzy znovu zasedl mezi konšely,⁵⁷ se opět ujal svého jmění, mimo jiné též domu čp. 627 a podle Tomka i pivovaru V pekle.⁵⁸ Tolik poučný příběh, který ukazuje, že sousedské spory o majetek a pivo měly pro politický život státu často větší dosah, než tušíme.

Spějme rychle k závěru. Myslím, že můžeme konstatovat jedno klíčové zjištění. I přes naléhání moralistů neztratilo pivo v husitských Čechách nic na své přitažlivosti. Ač snad někteří jednotlivci podleli hlasu kazatelů a poněkud omezili spotřebu oblíbeného nápoje, uchovalo si pivo mezi alkoholickými nápoji svou prioritu. Bylo tomu tak částečně i proto, že se dovoz kvalitního vína do husitských oblastí ztenčil. Oprávněnost tohoto soudu potvrzují i slova dvou diplomatů, kteří navštívili porevoluční Čechy. Jorge de Ornos, biskup v katalánském Vichu popisoval v listopadu 1437 své drsné zážitky z pražského okolí: „Tu noc, protože už bylo pozdě něco dělat, jsem se uložil v jedné venkovské chalupě, kde jsme stěží sehnali víno a zvířatům oves. Co horšího, víno nemají, jak pravila Panna Marie, Matka boží. Piva bylo dost, nikdo z nás si však takové pití nemohl nijak oblíbit, ale raději jsme volili vodu. Tu noc jsme spali u ohniště na seně místo na lůžkách.“⁵⁹ Jeho věty ladí s tenorem slavného italského humanisty Eneáše Silvia Piccolominiho, jenž se v Čechách ocitl

⁵⁶ Tamtéž, s. 461. Podrobněji, s citacemi autentických dokumentů, viz Josef Teige, *Základy starého místopisu pražského II*, Praha 1915, s. 24–29.

⁵⁷ Velvar se stal staroměstským konšelem v letech 1449–1450 a 140–1451. Viz V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy IX*, s. 266.

⁵⁸ V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy VIII*, s. 461. Ve Velvarově závěti, datované 25. 9. 1451, se ovšem praví „duom můj, v němž přebývám“, což je zcela bezpečně čp. 627, nevím, zda i čp. 611. Viz J. Teige, c. d., s. 28. Pešík svého soka o mnoho let nepřežil, zemřel asi roku 1453.

⁵⁹ Originální latinské znění listu otištěno in: *Deutsche Reichstagsakten XII* ed. Gustav Beckmann, Gotha 1901, s. 259–263 (inkriminované věty na s. 259). Cituji z českého překladu Martina Svatoše ve výboru *Království dvojího lidu*, ed. Petr Čornej, Odeon, Praha 1989, s. 49–50.

roku 1451 a své postřehy vtělil do díla *Historia Bohemica*: „Pivo pijí místo vína, nazývajíce je cerevisia, ježto se vaří z obilí (ex Cerere)... Víno, které se urodí, jest trpké, bohatší pijí dovážené z Rakous nebo Uher... Lid v celém království je pijácký, obžerství oddaný, pověřčivý a chtivý novot.“⁶⁰ Je tedy nutné přiznat, že obraz pivnímu moku a obžerství holdujících Čechů nebude asi pouhé topos středověké literatury, nýbrž spíše věrná reflexe skutečnosti 15. století.⁶¹

Na samotný konec žádám vážené publikum, aby mi dovolilo pronést soukromou modlitbičku, jež mě od dnešního rána v souvislosti s počátkem školního roku obsedantně pronásleduje: Bože dej, ať si zítra mí studenti neříkají spolu s klasikem českého humoru a znalcem hospodského prostředí Karlem Poláčkem, Lyskou a Grošovatým: „Máme pána ochlastu.“⁶² Bože dej, ať mám při večerním banquetu jasnou hlavu a mohu zplna hrdla zvolat: Přátelé, mně je s vámi tak dobře!

Petr Čornej
Pedagogická fakulta UK
Praha

⁶⁰ Aeneas Sylvius, *Historie česká*, přeložil Jiří Vičar, Praha 1911, s. 10–11.

⁶¹ Také Johannes Butzbach ve druhé polovině 15. století uvádí o Češích: Po trhu chodí venkované a sedláci do hospod a popíjejí lepší a silnější pivo, jež nazývají staré pivo; k tomu jedí bílý chléb... Po několika pohárech piva, jímž splachují chléb, pobrukují a zpívají písně.“ Širší kontext v publikaci Igora Němce a kol., *Slova a dějiny*, s. 106–107. O sílící oblibě vína v šlechtických a bohatších měšťanských kruzích na přelomu 15.–16. století Josef Macek, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. 2. Šlechta, *Academia*, Praha 1994, s. 180–181. Podle autora se stávalo pivo nápojem prostých vrstev.

⁶² Karel Poláček, *Bylo nás pět*, 13. vydání, Praha 1984, s. 17.